

Галина Попадинець
Національний університет “Львівська політехніка”,
канд. філос. наук, доцент,
доцент кафедри кримінального права і процесу
Інституту права, психології та інноваційної освіти
popadynets2010@ukr.net

ПРАВОВИЙ СТАТУС ІНСТИТУТУ ПРИСЯЖНИХ У КРИМІНАЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ

<http://doi.org/10.23939/law2022.35.368>

© Попадинець Г., 2022

Проаналізовано правовий статус інституту присяжних у кримінальному судочинстві України. Зазначено, що після здобуття незалежності система правосуддя України фактично перебуває у стані постійного реформування. Внаслідок реформи 2016 р. внесено зміни до Конституції України щодо правосуддя, ухвалено нову редакцію Закону України “Про судоустрій і статус суддів”.

Важливим елементом системи правосуддя є інститут присяжних, який був закріплений в нормах Конституції 1996 р. У процесі судового пізнання брали участь народні засідателі. З прийняттям у 2012 р. нового Кримінально-процесуального кодексу України інститут народних засідателів було ліквідовано, натомість впроваджено механізм колегіального розгляду кримінальних справ – інститут суду присяжних, тобто континентальну систему, де разом із професійними судьями рішення ухвалюють присяжні. Новим кодексом було встановлено коло злочинів, рішення за якими може виносити суд присяжних. До таких належать ті злочини, за які передбачена найвища міра покарання – довічне позбавлення волі.

З’ясовано, що запровадження інституту присяжних в Україні загалом відповідає світовій практиці. Кримінально-процесуальним кодексом України встановлено коло злочинів, рішення за якими може виносити суд присяжних, процедуру відбору присяжних, склад, процесуальні права і обов’язки, причини усунення від участі в судовому розгляді кримінального провадження тощо.

Водночас дієвість інституту присяжних досі залишається маловідомим і дискусійним питанням, оскільки відсутність відповідної традиції зводить до мінімуму кількість судових розглядів кримінальних проваджень за участю присяжних та потребує додаткової роз’яснювальної кампанії щодо його специфіки та можливостей застосування.

Зазначено, що в рамках судової реформи інститут присяжних також потребує реформування щодо оновлення законодавчої бази з урахуванням кращого зарубіжного досвіду, чіткішого розмежування повноважень суддів та присяжних, розширення переліку справ, які розглядаються присяжними, унеможливлення впливу професійних суддів на ухвалення рішень присяжними та доцільності збільшення кількості присяжних у судовому процесі.

Ключові слова: судова реформа, правосуддя, кримінальне судочинство, потерпіль, обвинувачений, кримінальне провадження.

Постановка проблеми. Загальновідомо, що у правовій державі без належного функціонування судової влади неможливий захист прав людини і громадянина. В Україні, від моменту набуття

державою незалежності, система правосуддя фактично перебуває у стані постійного реформування. Як правило, кожна реформа цієї сфери проходить під гаслами забезпечення незалежності судової влади, наближення національної судової системи та судочинства до міжнародних стандартів.

Важливим напрямом судової реформи було впровадження в судову практику суду присяжних. Водночас мало які правові інституції в системі кримінального судочинства викликали та викликають стільки суперечливих, часто абсолютно протилежних думок. Тому необхідно з'ясувати правовий статус інституту присяжних у кримінальному судочинстві та запропонувати шляхи його удосконалення.

Аналіз дослідження проблеми. Суд присяжних як інститут правосуддя, що відповідає демократичності, прозорості, гласності та безпосередньої участі народу в судочинстві, досліджувався такими вченими, як: Ю. Асадчев, Н. Ахтирська, А. Біла, А. Борисенко, Н. Захарченко, О. Культенко, С. Лукашова, С. Оверчук, С. Теньков, В. Тертишник, Б. Футей, В. Шишленко та ін. Однак у сучасних умовах реформування судової системи України суд присяжних також потребує реформування, а тому заслуговує особливого дослідження.

Мета статті – на основі аналізу сучасного стану правового статусу інституту присяжних виявити існуючі проблеми в його діяльності та запропонувати напрями їх вирішення, що дасть змогу вдосконалити кримінально-процесуальне законодавство у цій сфері та практику його застосування.

Виклад основного матеріалу. На сьогодні питання щодо здійснення судочинства судом присяжних залишається предметом наукових дискусій. Водночас відповідь на питання щодо здійснення судочинства судом присяжних дає Конституція України, в якій закріплено фундаментальні положення про суд присяжних, зокрема: народ безпосередньо бере участь у здійсненні правосуддя через присяжних (ч. 4 ст. 124); правосуддя здійснюють судді, у визначених законом випадках правосуддя здійснюється за участю присяжних (ст. 127); судочинство провадиться суддею одноособово, колегією суддів чи судом присяжних (ст. 129) [1] та Закон України “Про судоустрій і статус суддів” від 02.06.2016 р., ст. 63–68 Глави 3 “Присяжний” [2]. Проведення в суді присяжних регламентується ст. 383–391 Кримінально-процесуального кодексу України (далі – КПК України) [3]. Таким чином ця інституція закріплена на законодавчому рівні.

На сьогодні у міжнародному законодавстві фактично сформувалися дві основні системи суду присяжних: англо-американська і континентальна.

Фахівці загалом схиляються до думки, що лише суди англо-американської системи можна вважати насправді судом присяжних у класичному розумінні, де колегія засідателів (журі) незалежна у своєму рішенні від професійних суддів. Натомість континентальна система не може вважатися повноцінним судом присяжних, оскільки засідателі ухвалюють рішення разом із професійними суддями. Відповідно до ч. 1 ст. 63 Закону України “Про судоустрій і статус суддів” від 02.06.2016 р., “присяжним є особа, яка у випадках, визначених процесуальним законом, та за її згодою вирішує справи у складі суду разом із суддею або залучається до здійснення правосуддя” [2].

На думку юриста Ю. Асадчева, особливостями континентальної системи є загальна компетенція колегії професійних суддів і журі присяжних, які одночасно вершать і “суд права”, і “суд факту”. Присяжні у цій моделі володіють всіма правами суддів, можуть задавати підсудним запитання та зобов'язані аргументувати ухвалені рішення [4].

Натомість англо-американська система (класична), яка є більш відомою у світі, мінімізує кількість запитань з боку присяжних. За словами А. Білої, рішення про винуватість або невинуватість підсудного приймає колегія присяжних, а безпосередньо вирок і покарання проголошує професійний суддя. Існує практика “нуліфікуючого вердикту” – правом присяжних на винесення виправдального вироку, який суперечить наведеним доказам [5]. Більшість професійних суддів та юристів

виступають проти цього права, обґрунтовуючи свою позицію тим, що присяжні є суддями “факту”, а не емоцій, тоді як професійні судді є суддями права [5].

У кримінальному судочинстві КПК України від 2012 р. впроваджено механізм колегіального розгляду кримінальних проваджень, тобто інститут присяжних, за цього ліквідовано інститут народних засідателів. Вважається, що впровадження суду присяжних обумовило створення ефективної системи захисту основних прав, свобод і законних інтересів людини, подолато проблеми, що існували у сфері кримінального судочинства та забезпечило подальший розвиток демократії та прозорості.

Кодексом встановлено коло правопорушень, рішення за якими може виносити суд присяжних, та за які передбачена найвища міра покарання – довічне позбавлення волі, умисне вбивство, посягання на життя державного чи громадського діяча, терористичний акт, фальсифікація лікарських засобів, застосування зброї масового вбивства, геноцид тощо.

Відповідно до ч. 2 ст. 383 КПК України, суд присяжних утворюється при місцевому загальному суді першої інстанції [3]. Відповідно до ст. 65 Закону України “Про судоустрій і статус судів” від 02.06.2016 р., присяжним може бути громадянин України, який досяг тридцятирічного віку і постійно проживає на території, на яку поширюється юрисдикція відповідного окружного суду [2].

Не включаються до списків присяжних громадяни, які визнані судом обмежено дієздатними або недієздатними; які мають хронічні психічні чи інші захворювання; які мають незняту чи непогашену судимість; народні депутати України, члени Кабінету Міністрів України, судді, прокурори, працівники правоохоронних органів (органів правопорядку), військовослужбовці, працівники апаратів судів, інші державні службовці, посадові особи органів місцевого самоврядування, адвокати, нотаріуси, члени Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, Вищої ради правосуддя; особи, на яких протягом останнього року накладалося адміністративне стягнення за вчинення корупційного правопорушення; громадяни, які досягли шістдесяти п’яти років; особи, які не володіють державною мовою [3].

За загальним визначенням інститут присяжних – це незалежна від суддів колегія обраних громадян, які внаслідок своєї обізнаності з умовами місцевого побуту, специфіки життя всіх суспільних прошарків, які вони представляють, повинні вирішувати в суді питання наявності вини по факту вчиненого правопорушення чи його відсутності та виносити справедливий вирок.

Нормами кодексу передбачено склад суду присяжних, який затверджується на три роки і переглядається в разі необхідності для заміни осіб, які вибули зі списку, за поданням територіального управління Державної судової адміністрації України. Інформацію, що міститься у зазначеному списку, не може бути використано для цілей, що не пов’язані із добором присяжних [3].

Письмовий виклик вручається присяжному під розписку, не пізніше ніж за п’ять днів до судового засідання.

Відповідно до ст. 386 КПК України, присяжний має право: брати участь у дослідженні всіх відомостей та доказів у судовому засіданні; робити нотатки під час судового засідання; з дозволу головуючого ставити запитання обвинуваченому, потерпілому, свідкам, експертам, іншим особам, які допитуються; просити головуючого роз’яснити норми закону, що підлягають застосуванню під час вирішення питань, юридичні терміни і поняття, зміст оголошених у судовому засіданні документів, ознаки злочину, у вчиненні якого обвинувачується особа [3].

Кожен із присяжних має право заявити про неможливість його участі в судовому розгляді, вказавши причину та заявити про самовідвід. Для з’ясування обставин, що можуть перешкоджати участі присяжного в судовому розгляді, прокурор, потерпілий, обвинувачений з дозволу головуючого можуть ставити присяжним відповідні запитання.

Кримінально-процесуальним кодексом передбачено відбір двох запасних присяжних, які постійно присутні під час судового засідання до ухвалення вироку і можуть бути включені до складу основних присяжних у разі неможливості кого-небудь з основних продовжувати участь у судовому розгляді. Про заміну вибулих основних присяжних запасними суд присяжних постановляє ухвалу.

Психологічним прийомом підготовки присяжного до виконання його обов'язків у сфері судочинства та сумлінного виконання обов'язків є приведення до присяги [6, с. 86].

Обвинувачений у вчиненні правопорушення, за яке передбачене покарання у вигляді довічного позбавлення волі, під час підготовчого судового засідання має право заявити клопотання про розгляд кримінального провадження стосовно нього судом присяжних [3].

У КПК України передбачена можливість усунення присяжного від подальшої участі в судовому розгляді, а саме: у разі невиконання присяжним обов'язків; за наявності обґрунтованих підстав вважати, що присяжний у результаті незаконного впливу втратив неупередженість, необхідну для вирішення питань кримінального провадження відповідно до закону; за ініціативою головуючого рішенням більшості від складу суду присяжних, яке приймається в нарадчій кімнаті та оформлюється вмотивованою ухвалою [3].

Щодо гарантій, на час виконання присяжними обов'язків із здійснення правосуддя, на них поширюються установлені законом гарантії незалежності і недоторканності суддів.

Усі питання, пов'язані із судовим розглядом, професійні судді та присяжні вирішують спільно. Для винесення вироку проводиться нарада суду присяжних, яким керує голова – професійний суддя. Під час наради голова послідовно ставить на обговорення питання, передбачені ст. 368 КПК України, проводить відкрите голосування та здійснює відкритий підрахунок голосів. Голова голосує останнім. Рішення з питань приймаються простою більшістю голосів [3].

Водночас у теорії кримінального процесу висловлюють критичні зауваження щодо суду присяжних. Критика, зазвичай, зводиться до критики здатності присяжних до правосуддя. За цього ігнорується важлива обставина, що суд присяжних не є народним правосуддям, а процесуальною участю представника з народу, що забезпечує принцип народовладдя, з розділенням компетенції між професійними і непрофесійними суддями, які разом беруть участь у відправленні правосуддя.

Необхідно розуміти, що присяжні не можуть приймати рішення з питань, які вимагають від них правової кваліфікації діяння, юридичної кваліфікації статусу підсудного, а також інших питань, вирішення яких вимагає юридичної оцінки. Такі питання можуть розглядати та приймати рішення лише професійні судді на підставі закону, а також прав та інтересів учасників судочинства.

Варто також зазначити, що суть суду присяжних полягає у тому, що рішення присяжних ґрунтується лише на їхньому життєвому досвіді та уявленнях про справедливість, законність і неупередженість, сформованих у суспільстві. Основне завдання, яке ставиться перед присяжними, – встановлення факту, тобто вирішення питань про те, чи було саме правопорушення, чи здійснював його підсудний, чи винен він у його вчиненні та чи заслуговує на поблагливість.

На підставі аналізу правового статусу присяжних можна підсумували, що інститут присяжних наділений великим спектром повноважень. З огляду на це, постає питання про можливість розвитку корупції, про законність і справедливість прийняття рішень, оскільки фінансове забезпечення інституту суду присяжних в Україні перебуває на низькому рівні. Недостатнє фінансування може спричинювати брак раціонального відбору кандидатів, ухилення від виконання покладених на них обов'язків. У нормах КПК України прописана заборона на спілкування присяжних із третіми особами, проте закон передбачає лише відсторонення від подальшої участі в судовому розгляді присяжних, які порушили законодавство.

Практичне застосування норм, що регламентують правовий статус інституту присяжних, дає можливість виявити переваги і недоліки кримінально-процесуального законодавства та шукати шляхи для його вдосконалення. Вважаємо за необхідне істотно оновити законодавчу базу з врахуванням кращого зарубіжного досвіду, чіткіше розмежувати повноваження суддів та присяжних, унеможливити вплив професійних суддів на ухвалення рішень присяжними, розширити перелік проваджень, які розглядаються присяжними, збільшити чисельність присяжних у судовому процесі тощо. Зазначене стане вагомою складовою судової реформи в Україні, дасть змогу зміцнити довіру до суду, гарантувати справедливість, захист прав і свобод людини та громадянина.

Висновки. Із запровадженням інституту присяжних у кримінальному судочинстві Україна зробила ще один крок до демократизації кримінального провадження, створила необхідні умови для подальшого втілення ідей правової держави у сфері правосуддя. Водночас дієвість інституту присяжних досі залишається маловідомим і дискусійним питанням, оскільки відсутність відповідної традиції зводить до мінімуму кількість судових розглядів кримінальних проваджень за участю присяжних та потребує додаткової роз'яснювальної кампанії щодо його специфіки та можливостей застосування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція України № 254к/96-ВР від 28.06.1996 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.
2. Про судоустрій і статус суддів : Закон України № 1402-VIII від 02.06.2016 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text>.
3. Кримінальний процесуальний кодекс України № 4651-VI від 13.04.2012 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.
4. Асадчев Ю. Суд присяжних: загальна характеристика та особливості імплементації в Україні. URL: <http://lexliga.com/ua/novosti/sud-prisyazhnyix-obshhaya-karakteristika-i-osobnosti-implementaczii-v-ukraine>.
5. Біла А. Суд присяжних: ілюзорне марення чи реальне існування? *Юридична Газета online*. URL: <https://jur-gazeta.com/publications/practice/inshe/sud-prisyazhnih-ilyuzorne-marennya-chi-realne-isnuvannya.html>.
6. Ахтирська Н. М. Становлення суду присяжних в Україні: від конституційного принципу до процесуальної регламентації. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2012. № 5. С. 83–89.

REFERENCES

1. Konstutytsiya Ukrainu No. 254к/96-ВР wid 28.06.1996 r. [Constitution of Ukraine]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.
2. Pro sudoystriy i statys syddiv : Zakon Ukrainu No. 1402-VIII wid 02.06.2016 r. [On the Judiciary and the Status of Judges: Law of Ukraine]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text>.
3. Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy No. 4651-VI wid 13.04.2012 r. [Criminal Procedure Code of Ukraine]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.
4. Asadchev, Yu. Syd prusyaznux: zagalna charakterustuka ta osobluwosti implementatsii v Ukraini. [Jury trial: general characteristics and features of implementation in Ukraine]. URL: <http://lexliga.com/ua/novosti/sud-prisyazhnyix-obshhaya-karakteristika-i-osobnosti-implementaczii-v-ukraine>.
5. Bila, A. Syd prusyaznux: ilyuzorne marennya chu realne isnywannya? [Jury trial: illusory delusion or real existence?] *Yuruduchna gazeta online*. URL: <https://jur-gazeta.com/publications/practice/inshe/sud-prisyazhnih-ilyuzorne-marennya-chi-realne-isnuvannya.html>.
6. Axturska, N. M. (2012). Stanovlennya sydy prusyaznux v Ukraini: vid konstutytsiynogo pruntsupy do protsesyalnoi reglamentatsii [Formation of a jury trial in Ukraine: from the constitutional principle to procedural regulation] *Byuletyn Ministerstwa yustutsii Ukrainu*. No. 5. P. 83–89.

Дата надходження: 13.07.2022 р.

Halyna Popadynets

Lviv Polytechnic National University,

Cand. philos.

Institute of Law, Psychologists and Innovative Education

popadynets2010@ukr.net

LEGAL STATUS OF THE JURY INSTITUTE IN CRIMINAL JUDICIAL PROCEDURE

The article analyzes the legal status of the jury in the criminal proceedings of Ukraine. It is noted that after gaining independence, the justice system of Ukraine is in fact in a state of constant reform. As a result of the 2016 reform, amendments were made to the Constitution of Ukraine on justice, and a new version of the Law of Ukraine “On the Judiciary and the Status of Judges” was adopted.

An important element of the justice system is the institution of juries, which was enshrined in the 1996 Constitution. People's assessors took part in the process of judicial knowledge. With the adoption of the new Criminal Procedure Code of Ukraine in 2012, the institute of lay judges was abolished, and the mechanism of collegial review of criminal cases was introduced – the institute of jury trial, ie the continental system where jurors make decisions together with professional judges. Experts are inclined to believe that only the courts of the Anglo-American system can be considered in fact a jury trial in the classical sense, where the jury (jury) is independent in its decision from professional judges. The new code established a range of crimes that can be decided by a jury. These include those for which the maximum penalty is life imprisonment.

It was found that the introduction of the jury in Ukraine is generally in line with world practice. The Code of Criminal Procedure of Ukraine establishes the procedure for selecting jurors, their composition, procedural rights and responsibilities, the reasons for exclusion from participation in the trial of criminal proceedings, etc. At the same time, the effectiveness of the jury is still a little-known and controversial issue, as the lack of tradition minimizes the number of jury trials and requires an additional awareness campaign on its specifics and possibilities of application.

It is noted that in the framework of judicial reform the jury also needs to reform the legal framework to better foreign experience, clearer delineation of powers of judges and jurors, expanding the list of cases heard by juries, preventing the influence of professional judges to increase the number of jurors. jurors in court.

Key words: judicial reform, justice, criminal proceedings, victim, accused, criminal proceedings.